

ИНВЕСТИЦИЯВИЙ ФАОЛИЯТ ИЧКИ АУДИТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

Бойқобилова Ирода Жонтемир қизи “Бошқа тармоқларда бухгалтерия ҳисоби ва аудит” кафедраси ўқитувчиси

Аннотация: Инвестициявий фаолият аудитининг самарадорлиги кўп жиҳатдан текширувларни оқилона ташкил қилишга боғлиқ бўлиб, у хўжалик субъектларидаги инвестициявий жараёнларнинг ўзига хос хусусиятлари ва белгиларини ҳисобга олади.

Аннотация: Эффективность аудита инвестиционной деятельности во многом зависит от рациональной организации проверок, учитывающей специфику и особенности инвестиционных процессов в хозяйствующих субъектах.

Abstract: The effectiveness of the audit of investment activities largely depends on the rational organization of audits, taking into account the specifics and features of investment processes in business entities.

Калит сўзлар: Инвестиция, активлар, лойиҳа куратори, молиявий директор, фондлари.

Ключевые слова: инвестиции, активы, куратор проекта, финансовый директор, фонды.

Key words: investments, assets, project curator, financial director, funds.

Аудит ва ички назоратни ташкил қилиш масалаларини ўрганишга тизимли ёндашув, авваламбор, инвестициявий жараён хусусиятларини ажратиб кўрсатишни назарда тутди. Бу хусусиятлар ташқи аудит ва ички назорат тизимини ташкил қилиш ва самарадорлигига ё билвосита - муайян мақсадлар ва вазифалар қўйиш йўли билан, ёхуд билвосита - бухгалтерия ҳисоби, назорат муҳити назорат воситалари орқали таъсир кўрсатади.

Тадқиқотнинг кўрсатишича, инвестициявий жараённинг аудитини ташкил қилиш, шунингдек ички назорат тизимини шакиллантириш ва ривожлантиришга таъсир кўрсатадиган асосий хусусиятлари қуйидагилардир:

- инвестициявий фаолият субъектларининг турли-туманлиги;
- инвестиция объектларининг кенг доирада эканлиги;
- инвестициявий лойиҳалар давомийлиги;
- инвестициявий жараён субъектларининг ўзи томонидан активларнинг сақланишини назорат қила олмаслиги;
- текширувларнинг бир нечта субъектлар томонидан амалга оширилиши;
- инвестицион лойиҳа буйича ишларнинг ҳам ўз қучи билан, ҳам ташқи

ташкilotларни жалб килган ҳолда бажарилиши.

Инвестициявий жараёнда инвестициявий фаолиятининг анча-кўп сонли субъектлари иштирок этади, улар эса ўз олдига турли мақсад ва вазифаларни кўядилар, шу сабабли бир томонда, улар истеъмол қиладиган оралиқ ва натижавий ахборотнинг бир-биридан фарқ қилиши, иккинчи томондан, аудиторнинг ушбу ахборотнинг ишончилигини таъминлашга қаратилган турли тартиблардан фойдаланиши ҳам шу билан белгиланади.

Инвестициявий лойихаларга тааллуқли ахборот истеъмолчиларининг камида куйидаги гуруҳларини ажратиш мумкин:

- ахборотнинг ички фойдаланувчилари. Уларга, биринчи навбатда, инвестциялаш объектдан фойдаланувчилар киради. Уларни маъмурий ваколатларга эга бўлган ички истеъмолчиларга (тижорат ташкilotи директори, лойиха куратори, молиявий директор ва ҳ.к.) ҳамда инвестициявий лойихалар бўйича ахборотдан у ёки бу тарзда фойдаланувчи ташкilotнинг бошқа ходимларига (иктисодчилар, молиячилар, бухгалтерлар ва.к.) ажратиш мумкин;

- ахборотнинг ташқи фойдаланувчилари. Уларга инвестициявий фаолиятнинг у ёки бу лойихага маблағ киритиш ёки киритмаслик ҳақида қарор қабул қилувчи субъектлари киради;

- ахборотнинг лойихадан ташқари фойдаланувчилари: банк, суғурта, ташкilotлари, воситачилик ва бошқа хизматларни кўрсатувчи юридик шахслар;

- ахборотнинг давлат тузилмаларига тегишли бўлган фойдаланувчилари: солиқ инспекциялари, суд органлари, давлат молиявий назорат органлари, муниципал ташкilotлар маъмуриятлари ва бошқалар.

Инвестициявий жараёнга тегишли ахборотдан фойдаланувчидар гуруҳларини ажратиш уни аудит ва ички назорат мақсадлари учун бўғинларга бўлиш ҳамда унинг махфийлигини таъминлаш имконини беради. Ахборот куйидаги белгилар бўйича бўғинларга бўлиниши мумкин:

- у ёки бу истеъмолчилар гуруҳларига тақдим этиш ҳажмларига қараб;

- назорат субъектлари бўйича. Бундай бўғинлаш жараёнида бевосита ташқи аудитор ва ички назорат томонидан текшириладиган ахборот ажрадиб чиқади. Фикримизча, ички фойдаланувчилар гуруҳи тааллуқли ахборотнинг ишончилигини назорат қилишни ички назорат кучлари билан таъминлаши мумкин, давлат хокимияти органлари эса гашқи мустақил назоратдан ўтган ахборот билан ишлашлари керак;

- кўлланиладиган аудиторлик процедуралари бўйича. Ахборот турлича бўлгани боис турли аудиторлик процедуралари (тартиботлари)дан шунингдек, турли ахборот бўғинлари аудитини ташкilot қилиш учун ички

назорат процесларидан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир.

Шундай қилиб, инвестициявий жараёнлар аудитини ташкил қилишнинг тизимли ҳал қилувчи омилларидан бири шундан иборатки, ахборотдан фойдаланувчилар гуруҳларининг манфаатлари йўлида назорат тадбирлари ўтказилади.

Инвестициявий фаолият аудитининг муҳим хусусиятларидан бири инвестициялар объектларининг турли-туманлиги бўлиб, бу аудит объектларининг куп вариантлилигини белгилаб беради. Айтиб ўтилганидек, инвестицияларининг асосий объектлари: янги ташкил этиладиган объектлар ёки қайта таъмирланадиган амалдаги корхоналар; амалдаги корхонанинг кенгайтирилиши (яъни фаолият юритиб турган корхонанинг иккинчи ва кейинги навбатларининг қурилиши); мавжуд цехларнинг кенгайтирилиши; корхоналарни техник қайта қуролантириш.

Корхоналарнинг модернизация қилинаётган асосий ишлаб чиқариш фондлари, айланма маблағлар; қимматли қоғозлар, мақсадли пулли жамғармалар; янги илмий-техник маҳсулот; амалдаги ишлаб чиқариш доирасидаги мавжуд майдонларда янги турдаги маҳсулотларни ишлаб чиқариш, интеллектуал қимматликлар; мулк хуқуқлар; реал шахсий мол-мулк; фирманинг ҳақиқий активларига мулк киритмалар ҳам инвестициялар объекти бўлиши мумкин. Шунини ҳисобга олиб айтиш мумкинки, иқтисодий адабиётларда аудитнинг ташкилий босқичларга ажратилиши инвестициявий фаолият объектларининг хусусиятларини ҳисобга олиш нуқтаи назаридан аниқлаштирилиши керак.

Чунончи, шундай вазият ҳам юзага келмоқдаки, йирик қўламли инвестициялар аудитини ўтказишда тижорат ташкилоти молиявий-хужалик фаолиятининг деярли барча томонлари назорат остига олинади. Бирок инвестициявий аудитнинг мақсадини белгилашда умуман ташкилот молиявий ҳисоботининг эмас, балки инвестициявий лойиҳалар бўйича ахборотнинг тўғри ва сифатлилигини аниқлаш; салоҳиятли вав яширин резервларни топиш; режалаштирилган кўрсаткичларга эришиш кабиларга кўпроқ урғу берилади. Ушбу мақсадларга эришиш учун сарфланадиган меҳнат ресурсларини ўрганиш шунини кўрсатдики, уларга ташқи аудит кучи билан эришиб бўлади, бироқ бу хаддан ташқари юқори меҳнат харажатларини тақозо этади. Айнан шунинг учун инвестициявий аудитнинг мақсад ва вазифаларини тизимлаштириш ва уларни ички назорат томонидан бажариладиган вазифаларга ҳамда ташқи аудиторлар бажарадиган вазифаларга ажратиш мақсадга мувофиқ. Бундан ташқари, шунини ҳам ҳисобга олиш керакки, хаттоки бир хил назорат процедуралари билан бажариладиган турли вазифалар ушбу процедуранинг ҳажми ва уни қўллашга таъсир қилади.

Масалан. 1000 "Материаллар" смети бўйича колдикни тасдиқлаш бўйича процедураларнинг бир қисми сифатида инвентарлашни танлов бўйича олиб бориш мумкин, моддий жавобгарликка эга бўлган масъул шахсда мол-мулкнинг мавжудлигини тақдирлаш учун олиб бориладиган инвентарлашда эса узлуксиз усулдан фойдаланилади.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг Тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60-сонли фармони. <https://president.uz/uz/lists>
2. Ўзбекистон Республикасининг “Аудиторлик фаолияти тўғрисида”ги қонуни, 32-модда. ЎРҚ-677, 25.02.2021. www.lex.uz
3. Farrokh Barzideh, Soroush Lotfi, Mehdi Mousapour, Mojtaba Aghaei. Accounting for investment: challenges & criticisms. www.sciencejournal.in. Volume-3 (Special Issue 3) 2014.
4. ZHIYUN OUYANG, HUA ZHENG, YI XIAO. Improvements in ecosystem services from investments in natural capital. www.sciencejournal.in. Volume-352 (Special Issue 6292) 2016.
5. Левина М.В. Организация и методика экономического анализа финансовых вложений тема диссертации и автореферата по ВАК РФ 08.00.12, кандидат экономических наук. – Воронеж, 2011.